

Essay Postmoderne Literatuur

aan de hand van Tongkat van Peter Verhelst

door David Markus, 2010

Beknopte samenvatting

Globaal genomen wordt in acht hoofdstukken verteld over een fictieve wereld, waarin de koning zijn macht verliest na een levendige revolutie, aangewakkerd door het vuur van het ondergronds verzet. In ieder hoofdstuk is een ander personage aan het woord, waarmee door zijn ogen de wereld en diens gebeurtenissen aanschouwd worden. Alle personages hebben direct of indirect een band met elkaar en spelen stuk voor stuk een rol in het globale verhaal.

Al in het eerste hoofdstuk wordt het verloop van het verhaal al min of meer geschetst, als via de 'jongen aan het hof' duidelijk wordt dat de wereld in een rap tempo verandert in een ijsklomp. Het is zelfs zo koud, dat zelfs vuur befrist. Hij krijgt een baantje als 'ijsklopper' in het paleis en leert daar de 'kamerjongen' kennen, die hem meeneemt naar de ondergrondse. Behalve ratten, mythische wezens en een lijdende schipper leert hij een groep mensen kennen: de bewakers van het vuur.

Later in het boek wordt duidelijk dat zij de ondergrondse verzetsbeweging vormen, en als virussen de revolutie aanwakkeren. Als uiteindelijk de machtsomkeer plaatsvindt, treedt ook langzaam de dooi in.

Chronologie

In tegenstelling tot een traditionele roman, is er tussen de hoofdstukken geen chronologische volgorde te ontdekken, wat een postmodern kenmerk te noemen is. Daarentegen is er binnen de hoofdstukken wel degelijk een duidelijk aanwijsbare chronologie te ontdekken. De levens van de personages worden, net als bij een traditioneel verhaal, van a tot b verteld, flashbacks en 'dromen' daargelaten.

Een ander kenmerk van de postmoderne literatuur, het gebrek aan duidelijk aanwijsbare punten in de geschiedenis, ontbreekt. Uit alle hoofdstukken blijkt dat er twee momenten erg kenmerkend zijn voor het verhaal, namelijk de komst van de verschrikkelijke winter en de inzet van de dooi.

Met de betrouwbaarheid van de geschiedenis in het boek zit het volgens de postmoderne richtlijnen weer wel snor: een mythologische figuur genaamd Prometheus, uiteraard afkomstige uit Griekse literatuur van ver voor de geboorte van Christus, is in een situatie geplaatst met auto's en molotovcocktails.

Vertelstructuur en diens verteller

Door heel het boek heen wordt de lezer vaak direct aangesproken en is nagenoeg alles geschreven in de 'ik' vorm, een structuur die te omschrijven is als 'skaz', welke veelvuldig voorkomt in postmoderne romans. Zo af en toe komt er ook een personale verteller om de hoek kijken, die bepaalde situaties als ware het een buitenstaander gade slaat, maar ook deze verteller weet eigenlijk niet meer dan de persoon zelf waar over verteld wordt.

In tegenstelling tot een traditionele roman wordt de lezer niet aan de hand meegenomen en een algehele waarheid voorgeschoteld. Omdat ieder hoofdstuk verteld wordt vanuit de subjectieve visie van de diverse hoofdpersonen, en veel verhalen qua tijd en plaats elkaar overlappen, is het aan de lezer zelf om uit al deze 'werkelijkheden' een duidelijk en helder verhaal te vormen. Helaas voor ondergetekende vereist dit een zeer actieve betrokkenheid en leeshouding van de lezer.

Stijl

Tongkat is geschreven in een typisch postmodernistische stijl met zijn vele witregels, verwarrende en misleidende teksten. Het hele boek is een aaneenschakeling van metaforen en analogieën, met koppelingen naar de actualiteit, alsook naar andere literatuur. Zo verwijzen de namen van Ulrike en haar huisgenoten naar belangrijke leden van de Duitse RAF, zodat het nog duidelijker wordt dat het daadwerkelijk om een ondergrondse verzetsbeweging gaat, die zich op een gegeven moment ook letterlijk onder de grond bevindt.

Een postmoderne roman zonder metaforen bestaat niet, al in de eerste alinea van het boek is het dan ook al raak:

"Als gelatine steven je hersenen op in de beenderwitte kom van de schedel. Als woekerende diamanten zette die kou zich op je tanden vast. Je hele lichaam nam de kleur aan van gestold kaarsvet.

Dat jaar klopte de vrieskou ons land met één vuistslag duizenden kilometers noordwaarts, zodat de woorden als kristallen op onze tong kleefden"

Simpel zeggen dat het plotsklaps wreed koud is geworden had uiteraard ook gekund, maar dan had het boek waarschijnlijk een paar honderd pagina's minder gehad.

Niet zozeer de boodschap zelf is altijd van belang, maar ook de manier waarop het gepresenteerd wordt. Het geeft daardoor vaak al aan wat voor gevoel of gedachte er aan gekoppeld moet worden. Grote delen van de tekst zijn verhalend geschreven, maar op bepaalde momenten wordt er een andere stijl aangegeven, zoals op p.181, waar Ulrike een dialoog aangaat met een 'derde':

"...

De enige kleuren die wij nog hadden, waren donkerblauw (vrieswonden) en grijs (het vlies dat over het oog schuift van een stervende) en zwart

Zwart is geen kleur.

Wat is zwart dan?

Gebrek aan kleur.

Onzin.

Kijk in de encyclopedie.

Het zwart van mijn platgebrande dorp. Het zwart van de nachtelijke hemel uit mijn jeugd. Het zwart van de ijsvlakte.

Die was wit.

..."

Het gaat nog even door, maar het idee is duidelijk. De cursief gedrukte tekst is duidelijk de tweede persoon waar Ulrike de dialoog mee aangaat. Wie die persoon is, wordt in het midden gelaten, maar het doet voorkomen alsof ze in gedachten een discussie aangaat met haarzelf.

Een ander voorbeeld is te vinden op p.331, waar 'de kamerjongen' vertelt over zijn dromen. Met extra witregels een nog grotere nadruk het verstrijken van de tijd wordt gelegd, zonder inhoudelijk op de dromen zelf in te gaan.

Intertekstualiteit

Verhelst zelf somt achterin het boek al diverse verwijzingen naar andere literatuur op, met name stukken uit de Mystieke werken van Juan de la Cruz en koppelt deze aan uitspraken en gedachten van Juan de priester.

Overduidelijk is ook de verwijzing naar Prometheus. Maar behalve de naam en de situatie waarin Prometheus' jeugd gesitueerd wordt, is er weinig gelijk met de oorspronkelijke Griekse mythologie. Bijvoorbeeld, in plaats van zijn lever te doneren aan een hongerige adelaar, zijn de rollen omgedraaid, hij doodt het beest en gebruikt diens vleugels om te kunnen 'vlieglopen', als ware hij Icarus.

Conclusie

Hoewel niet alles overeenkomt met de kenmerken van postmodernistische literatuur zoals voorgeschoteld is tijdens de lessen, misstaat Tongkat allesbehalve in een post-moderne boekenkast. Het boek is doordrenkt van metaforen, dromen en gedachtenkronkels, is chronologisch verre van lineair en dat alles vereist inderdaad een zeer betrokken leeshouding. En ik moet eerlijk bekennen dat ik die betrokkenheid slechts zelden heb kunnen opbrengen.

Het las gelijk een marathon over droge stuifduinen.

Het bezat soms (nu ja, soms) de logica van een dementerende bejaarde vrouw van 88 met veel historie maar slechts weinig heldere momenten.

Het lijkt geschreven te zijn door en voor de leeselite, zoals over Kunst soms ook heel interessant gedaan wordt.

Eén passage uit het boek somt mijn gevoel dan ook aardig op, te vinden op pagina 126: *“Ben ik intelligent? Ik ben nieuwsgierig. Alles wat ik zie, wil ik met mijn andere zintuigen onderzoeken. Diep in mijn hoofd heb ik een spons vol impressies, maar ik heb ook twee handen die de spons leegknijpen als ik ook maar aan het woord verving begin te denken”*